

Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger

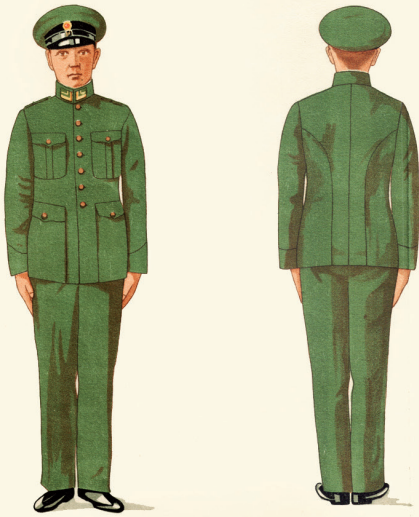
Geschiedenis, uniformering en uitrustingen 1911-1942

Tristan Broos

Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger

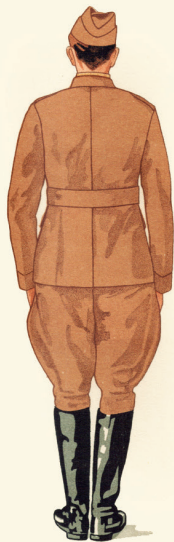
Europeesch sergeant der infanterie in grijs-groen uitgaansuniform (kleine tenue c).

Europeesch sergeant der infanterie in velduniform.

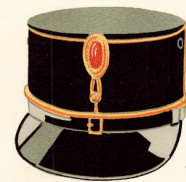
Eerste luitenant-vlieger in donkerkhakikleurige uniform.

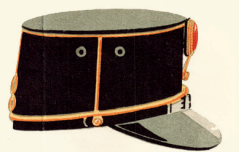
Eerste luitenant-vlieger in sportthemd.

Eerste luitenant-vlieger in vlieguniform (overall).

Donkere pet voor opperofficieren.

Grijsgroene pet voor opperofficieren.

Helmhoed (met pluim) voor adjudanten van H.M. de Koningin.

Tristan Broos

Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger

Geschiedenis, uniformering en uitrustingen

1911-1942

WalburgPers

Deze uitgave is financieel mede mogelijk gemaakt door de auteur.

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk

Erik Vos, Foxy Design Zaltbommel

Afbeeldingen omslag

Voorzijde: Groepsfoto met onder andere Majoor M.H. du Croo met stok, en zijn luitenant-adjutant op het schietterrein van Kediri in 1935. PC. Daaronder van links naar rechts, een grijsgroene Garoet B stoffen veldjas model 1937 van een sergeant eerste klasse (Europese sergeant), NMM, INV.NR. 070772-1; Grijsgroene van een halfwolle stof vervaardigde kwartiermuts/ pet van een opperofficier, MK; Grijsgroene veldzak voorzien van een eetketel en een paar zeildoekse schoenen, PC; Een bruin geverfde bamboehoed model 1909 met kokarde, CHVG.

Achterzijde: De machinale weverij van de strafgevangenis te Cheribon op West-Java, circa 1920. PC.

Frontispice

Uniformplaat la uit 1941, PC.

Fotografie

Christiaan van Gog

© 2019 Tristan Broos, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2019 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462494589

NUR 680

Inhoud

Woord vooraf	8
Inleiding	10
1 Het KNIL van bezuiniging naar uitbreiding en modernisering	12
2 Verschillende etnische afkomsten binnen het KNIL	16
2.1 Javanen	17
2.2 Ambonezen	18
2.3 Menadonezen	19
2.4 Timorezen	19
2.5 Madoerezen en andere etnische afkomsten	19
2.6 Afrikanen	20
2.7 Gemengde brigades	20
2.8 De gemengde compagnie	21
3 Militaire en civiele instellingen in Nederlands-Indië	22
3.1 De intendance van het Indische leger	23
3.1.1 Het korps kleermakers en schoenmakers	25
3.2 Commissariaat voor Indische zaken	25
3.3 Staatsmobilisatieraad	26
4 Van blauw serge naar grijsgroen	28
4.1 Het grijsgroene velduniform model 1911	33
4.2 Rangonderscheidingstekens behorend bij het grijsgroene velduniform model 1911	42
4.3 Het korps Marechaussee van Atjeh	50
4.4 De strafgevangenen	54
4.5 Kleurverschillen, sterkte en was-echtheid van de grijsgroene stof	62
5 Proeven met stoffen en uniformmodellen	64
5.1 Proeven met grijsgroene halfwollen stof	65
5.2 Proeven met een veld- en uitgaansuniform van een grijsgroene halfwollen stof	67
5.3 De grijsgroene open jas beproefd	69
6 Een nieuw grijsgroen veld- en uitgaansuniform	72
6.1 De grijsgroene open jas wederom beproefd	73
6.2 Nederlandse versus Indische textielindustrie	75
6.3 Contract met de N.V. Preanger Bontweverij	76
6.4 Het grijsgroene (uitgaans) uniform model 1937	80
6.5 Rangonderscheidingstekens behorend bij het grijsgroene (uitgaans) uniform model 1937	82
6.6 Het grijsgroene velduniform model 1937	86
6.7 Rangonderscheidingstekens behorend bij het grijsgroene velduniform model 1937	94
6.8 KMA Bandoeng en CORO	97
6.9 Garoet B voor de Koninklijke Marine	101
6.10 Kleding voor bemanningen van pantserauto's en vechtwagens	104

7	Het grijsgroene uniformmodel 1941	108
7.1	Het grijsgroene overhemd en shorts model 1941	109
7.2	Rangonderscheidingstekens behorend bij het grijsgroene overhemd model 1941	114
8	De Europese tenues	116
8.1	De in Nederland verblijvende officieren en onderofficieren	117
8.2	Het korps Koloniale Reserve	118
9	Wapen- en dienstvakonderscheidingstekens	124
10	Kraag-, schouder-, mouw- en borstonderscheidingstekens	130
10.1	Mouwonderscheidingstekens	131
10.2	Borstonderscheidingstekens	142
10.3	Onderscheidingstekens van de militair geneeskundige dienst	145
10.4	Hulpkorpsen	145
10.4.1	Insignes Stads- en Landwachten, Vernielingskorps	145
10.4.2	Kraag- en schouderonderscheidingstekens voor de legioenen van Mangkoe Negoro en Pakoe Alam	147
10.4.3	Kraag- en schouderonderscheidingstekens voor de korpsen Barisan van Madoera	148
10.4.4	Kraag- en schouderonderscheidingstekens voor het korps Prajoda	150
10.4.5	Kraag- en schouderonderscheidingstekens voor de reservekorpsen van oud-militairen	150
11	Hoofddeksels	152
11.1	De bamboehoed	153
11.1.1	De bruine bamboehoed model 1909	154
11.1.2	Proeven met de grijsgroene vilten hoed	157
11.1.3	Proeven met een bamboehoed voorzien van een grijsgroene overtrek	160
11.1.4	De groene bamboehoed model 1935	162
11.2	De grijsgroene kwartiermuts/ pet model 1911	165
11.3	De grijsgroene bivakmuts model 1917 en 1941	174
11.4	De stalen helm met grijsgroene overtrek	178
12	De uniformen van de luchtvaartafdeling en de militaire luchtvaart	182
12.1	Het kaki vlieg-velduniform model 1926	183
12.2	Het kaki vliegpak model 1926	187
12.3	De hoofddeksels behorend bij de vlieg-veldkleding	190
12.3.1	De kaki bivakmuts	190
12.3.2	De kaki kwartiermuts/ pet	190
12.3.3	De kaki helmhoed	193
12.4	De hoofddeksels behorend bij de vliegekleding	193
12.5	Onderscheidingstekens behorend bij de luchtvaartafdeling/militaire luchtvaart	193
12.5.1	Wapen- en dienstvakonderscheidingstekens	193
12.5.2	Mouwonderscheidingstekens	195
12.5.3	Borstonderscheidingstekens	195
13	Over- en onderkleding	200
13.1	De overjas	201
13.2	De mantel	202
13.3	De regenjas	204
13.4	Handschoenen	206
13.5	Tricothemd, onderbroek en sportbroek	206

14	Schoenen, laarzen en beenbekleding	210
14.1	Schoenen	211
14.1.1	Lederen schoenen	213
14.1.2	Zeildoekse schoenen	214
14.1.3	Zeildoekse schoenen met enkelriemen	215
14.1.4	De Japanse tabi als bivakschoen	217
14.1.5	Intendance versus Chinese schoenmakerijen	219
14.2	Sokken	222
14.3	Laarzen	223
14.4	Lederen rijkappen	227
14.5	Vaste sporen en riemsporen	227
14.6	Puttees	228
15	Lederen uitrusting	230
15.1	Draagriemenstel voor officieren, onderluitenanten, vaandrigen en adjudant-onderofficieren	231
15.1.1	Schoenen voor aan het draagriemenstel	237
15.2	Gordel no. 1 voor onderofficieren en manschappen	237
15.2.1	Schoenen voor marechauseesabels	238
15.3	Lijfriem voor onderofficieren en manschappen	238
15.4	Rugbeschermer cavalerie	240
15.5	Het eerste model patroontas met oud model bandeliers	240
15.6	Linker- en rechter patroontas, achter patroontas en nieuw model bandeliers	243
16	Uitrusting voorzien van grijsgroene stof	248
16.1	De veldzak	249
16.2	Het legergasmasker	253
16.2.1	Het oud model gasmasker A	254
16.2.2	Het nieuw model gasmasker B	257
16.2.3	De gasmaskertas	259
16.3	De patjolk	261
16.4	De driedelige aluminium eetketel	265
16.5	De aluminium veldfles met grijsgroene overtrek	272
16.6	De kaartentas	274
16.7	Herkenningsplaatje	280
16.8	Veldzakboekje	280
16.9	Noodverband	281
16.10	De kledingkast	281
17	Het merken van kleding en uitrusting	284
17.1	Aanbrengen van de stamboeknummers	285
17.2	Merken en nummers in de magazijnen	285
17.3	Het bewaren van kleding en uitrusting in de magazijnen	287
18	Grijsgroene uniformstof en uitrusting na 8 maart 1942	288
	Tot besluit	294
	Bijlagen	296
	Noten	310
	Bronnen	326
	Literatuur	330
	Illustratieverantwoording	335

Woord vooraf

Het was altijd al mijn wens geweest om een boek te schrijven over de uniformen en uitrustingsstukken van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, alleen bleef het bij ideeën. Vanaf mei 2009 ben ik daadwerkelijk begonnen met archiefonderzoek over dit onderwerp met als doel de geschiedenis van het grijsgroene uniform vanaf 1911 tot en met 1942 met toebehoren te completeren en op schrift te stellen. Bij dit omvangrijke project heb ik veel hulp gekregen van collega's, vrienden en mijn ouders, die ik hiervoor hartelijk wil bedanken. Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar Christiaan van Gog, die de fotografie voor zijn rekening heeft genomen en samen met mij de beeldselectie verzorgde van de uniformen, uitrustingsstukken en emblemen. Hij was steevast bereid om met de fotoapparatuur bij particuliere verzamelaars en militaire museale instellingen langs te gaan om foto's te maken voor het boek. Voor het nabewerken van de vele foto's en het telkens weer mogen lenen van zijn lichtset ben ik veel dank verschuldigd aan Kevin de Joode, die ondanks zijn eigen publicatie steeds tijd voor mij vrijmaakte.

Voorts wil ik voornamelijk dr. L.Ph. Sloos bedanken voor het doorlezen en corrigeren van het manuscript, waaraan ook is bijgedragen door dr. W.L.M. Adriaansen, dr. A.V.A.J. Bosman, dr. J. Schrijver, drs. K. de Joode, F. Scalé en drs. Chr. van Gog. Ook wil ik graag een woord van dank richten tot drs. S.J. van Diepen voor de mooie tekeningen die hij voor het boek heeft gemaakt, en luitenant-kolonel der artillerie b.d. A.W. Mol voor de twee organogrammen. Voorts wil ik drs. M.J. Lohnstein van Museum Bronbeek dankzeggen voor het ter beschikking stellen van een viertal *Gouvernementsbesluiten*, afkomstig uit het ANRI te Djakarta, Indonesië. Een speciaal woord van dank wil ik uitspreken aan mijn collega's van het Nationaal Militair Museum voor de hulp die ik van hen heb gekregen, te weten: B. van Rhijn, P. van Brakel, R. Heesterbeek BSc, mevr. drs. F. Okx, drs. L. Westeneng en R. Smit.

Graag wil ik de volgende personen bedanken van wie ik belangeloos afbeeldingen mocht gebruiken uit familiealbums, uniformen en uitrustingsstukken mocht fotograferen en opnemen in mijn boek en vaak waardevolle tips kreeg tijdens mijn onderzoek. Dit betreft: dr. A.V.A.J. Bosman, J. Boer, majoor b.d. R. Budèl, mevr. J.M. Budèl-Bakker, Ch. Buijsrogge, G.J. Casius, H. Clausen, mevr. H. Coumou, drs. M.J. Coumou, drs. S. van Diepen, S. Douma †, F. Duinkerke, W. den Dunnen, P. Elders, mr. F. Geugjes, drs. Ch. van Gog, mevr. K. De Graaf-Zomer, J. van Hest †, drs. B.R. Immerzeel, drs. K. de Joode, J. Klein Nagelvoort, M. van Klinken, ing. R.C. Kuenen, D. de Leeuw, drs. B. Martens, mr. J.M. Otten, luitenant-kolonel der cavalerie b.d. W.L. Plink, F. Scalé, W. Scheer, K. Thiry, D.J. Thuis, drs. J.R. Verbeek, R. de Waal, A.R. Wagey (Bogor, Indonesia), C. van der Wal, ir. F.W. Wilschut.

Tot slot wil ik de volgende instellingen bedanken voor het gebruik van afbeeldingen en de objecten die ik mocht fotograferen. Het gaat om het Nationaal Militair Museum te Soesterberg, het Nederlands Instituut voor Militaire Historie te Den Haag, het Nederlands Instituut voor Oorlogs Documentatie te Amsterdam, de Universiteitsbibliotheek Leiden KITLV-collectie, de Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen te Amsterdam, de Stichting Moluks Historisch Museum te Houten, KTOMM Bronbeek te Arnhem (speciale dank aan R. Elbersen, P. van Berkum en drs. M.J. Lohnstein), de Historische Collectie van de Verbindingsdienst te Amersfoort, het Haags Archief, het Nationaal Archief te Den Haag, het Mariniersmuseum te Rotterdam (speciale dank aan C. van Bruggen), het Museon te Den Haag, de Historische Collectie Overijssel, vestiging Deventer en de Fotocollectie Regionaal Archief te Nijmegen.

Tristan Broos
Amersfoort, najaar 2019.

■ Een karabijnmitrailleurgroep van de infanterie midden jaren dertig. Links de handlanger, in het midden de helper en rechts de schutter. De uniformen en uitrustingsstukken zijn duidelijk zichtbaar. NMM, inv.nr. 00268047_09_f.

Inleiding

Om zijn immense koloniale rijk te beschermen tegen zowel binnen- als buitenlandse vijanden, beschikte Nederland ook over een groot militair apparaat overzee. In Nederlands-Indië betrof dit het (Koninklijk) Nederlands-Indisch Leger (KNIL), dat gedurende praktisch de gehele negentiende eeuw voortdurend in gevecht was, met als bedoeling om het gehele eilandenrijk onder de Nederlandse invloedssfeer te brengen.¹

Tegen het einde van de Atjeh-oorlog, in 1914, was de pacificatie van Nederlands-Indië voltooid. Hier en daar moesten nog wel zo nu en dan kleine opstandjes worden bezworen, maar de tijd van de grote expedities behoorde toen echt tot het verleden. Het Indische leger ging zich steeds meer toeleggen op een eventuele strijd tegen een buitenlandse vijand.

In de militaire geschiedschrijving gaat de aandacht traditioneel voornamelijk uit naar de operaties, en zo zijn ook over de strijd in de Indische archipel hele boekenkasten volgeschreven. Voor datgene wat een leger allemaal nodig heeft om überhaupt een defensief of een offensief te kunnen voeren, is doorgaans veel minder aandacht. Een belangrijk aspect is bijvoorbeeld de uniformering en uitrusting, zeker voor een Nederlandse troepenmacht in Zuidoost-Azië.

Behalve door het klimaat had het KNIL vanwege de verschillende bevolkingsgroepen te maken met specifieke problemen wat betreft de uniformering en uitrusting. In het eerste gedeelte van dit boek komen daarom naast de formatie en sterkte ook de verschillende etnische afkomsten binnen het Indische leger uitgebreid aan bod. Gerelateerd aan die verschillende etniciteiten komt in de opeenvolgende hoofdstukken aan het licht dat de lichaamsbouw van de militairen van de verschillende etnische afkomsten sterk afweek van die van de Europeaan, waardoor uniform- en uitrustingsstukken qua maatvoering moesten worden aangepast. Verder wordt het functioneren van de Indische militaire en civiele overheidsinstellingen met betrekking tot de vervaardiging en verstrekking van uniformstoffen, uitrustingen en ander militair materieel behandeld. Rond de eeuwwisseling vond bovendien een grote omslag plaats in de uniformering van buitenlandse koloniale legers. Men stapte af van uniformen in opvallende kleuren en ging over op kaki of dril. Het KNIL verruilde in 1911 het oude vertrouwde blauwe velduniform voor het grijsgroen en werd hiermee koploper in Zuidoost-Azië. De buitenlandse koloniale legers gingen circa dertig jaar later over op groene uniformen. Naast de uniformen werd ook de bijbehorende uitrusting van het KNIL grotendeels aangepast, die tevens praktischer werd.

Het KNIL bestond in de periode 1911-1936 gemiddeld uit zo'n 35.000 militairen.² Deze troepenmacht moest een gebied van West naar Oost bestrijken van 5000 en van Noord naar Zuid van

2000 kilometer. Volgens de laatste volkstelling van 1930 bedroeg het totale aantal inwoners 59.138.067 miljoen mensen, waarvan 27.808.623 miljoen Javanen en 240.162 Europeanen, waaronder 208.269 Nederlanders.³ Van het KNIL bestond de infanterie, die het grootste deel daarvan vormde, onder andere uit Europeanen, Javanen en Ambonezen, waaronder Menadonezen.⁴

De focus van dit boek is gericht op de uniformering en uitrusting van het KNIL, maar die was ook vertegenwoordigd in West-Indië en de invoering van het grijsgroene uniform aldaar liep vrijwel synchroon. Het KNIL was vanaf 1868 vertegenwoordigd in Suriname en vanaf 1904 op de Antillen. Daarvoor was de Landmacht verantwoordelijk voor de Nederlandse bezittingen in de West. De KNIL bezetting in Suriname bestond vóór 1940 uit een compagnie van 213 militairen met daarnaast een schutterij en een gewapende burgerwacht. De aanwezigheid op de Antillen bestond uit slechts enkele tientallen KNIL militairen met daarnaast een schutterij, landstorm, het Curaçaose weerbaarheidskorps en vanaf 1929 mariniers, het Vrijwilligers Korps Curaçao en Aruba en militaire politietroepen. Deze kleine troepenmacht in de West werd pas versterkt na de Duitse verovering van het moederland op 10 mei 1940. In dit boek wordt verder geen aandacht besteed aan het KNIL in West-Indië.⁵

Over de grijsgroene uniformen van het KNIL bestaat ook verwarring die zeer hardnekkig is. Deze onduidelijkheid is ontstaan na een publicatie over de verschillende uniformstoffen Garoet A en C.⁶ Beide stoffen hebben echter niet bestaan en worden ook nergens gebruikt als officiële benaming in de bronnen. De linnen of katoenen stof die in 1911 bij het Indische leger was ingevoerd, werd vervaardigd in de Nederlandse textielfabrieken en vanaf 1920 ook bij de strafgevangenis van Cheribon op Java en heette officieel grijsgroene stof. Vanaf 1934 werd geëxperimenteerd met andere uniformstoffen, waaruit de katoenen uniformstof Garoet B ontstond. Deze uniformstof werd hoofdzakelijk bij de Preanger Bont Weverij te Garoet en bij de strafgevangenis te Cheribon vervaardigd.

Een belangrijke bron over de uniformering van het KNIL vormen de verhalende bronnen over onder andere beproevingen, nieuwe veldkleding en uitrustingen, voornamelijk afkomstig van officieren en intendanten die te velde de uniformen en uitrustingen beproefden, ontwikkelden, vervaardigden en bestelden. De verslaglegging werd meestal kort daarna uitgebreid gepubliceerd in het *Indisch Militair Tijdschrift*, het *Wetenschappelijk Jaarbericht der Indische Krijgskundige Vereniging* en andere militaire vakbladen. Daarnaast werden de uitkomsten over beproevingen van nieuwe uniformen en bepakkings opgenomen in de *Koloniale Verslagen*, de *openbare verballen* van het Ministerie van Koloniën en het Commissariaat

■ Een vergelijking van de oppervlakte van Nederlands-Indië met die van Europa. TB.

voor Indische Zaken, om uiteindelijk te worden vastgelegd door middel van *Koninklijke Besluiten* of *Gouvernementsbesluiten*. De uniformen die vervolgens officieel waren ingevoerd werden opgenomen in de geïllustreerde *kledingvoorschriften* die in de periode 1911-1942 zijn verschenen. Zie hiervoor bijlage 4. Over de uniformering en uitrusting van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger is recentelijk echter weinig geschreven en overzichtswerken bestaan al helemaal niet. Het onderhavige boek wil in deze leemte voorzien en bestudeert de jaren 1911-1942, dus tot de Japanse inval.

In dit boek is onder andere van de stedennamen de oude spelling aangehouden, zoals 'Soerabaja' en 'Tjimahi' etc. in plaats van 'Surabaya' en 'Cimahi'. Verder is gebruik gemaakt van de oude koloniale termen, zoals 'inlander' en 'inheemse' militairen, zonder daarmee personen of bevolkingsgroepen te willen kwetsen. Hiervoor is alleen gekozen om de oude koloniale benamingen en verhoudingen weer te geven.

■ Infanterie van het Oost-Indisch leger, mars en kleine tenue, circa 1896. Chromolitho naar J.P. de Veer, in F.J.G. ten Raai, *De uniformen van de Nederlandsche zee- en landmacht, hier te lande en in de koloniën* (Den Haag 1900.) NMM, inv.nr. 00009098_069.